
CO VID(ÍME) V INTERCORPU?

K HLEDÁNÍ EKVIVALENTŮ ČESKÉHO VIDU V PARALELNÍM KORPUSU

EVA NOVÁKOVÁ

A PERFECT(IVE) INTERCORP:

EQUIVALENTS OF CZECH VERBAL ASPECT IN PARALLEL CORPORA

The paper discusses the use of parallel corpora (*InterCorp*, a subcorpus of *Czech National Corpus*) in translation. It focuses on advantages and drawbacks of exploiting corpus data for a specific translation task, i.e., presenting a language-specific grammatical category of the Czech aspect to L2 Czech learners via English as the auxiliary language.

Keywords: corpus analysis, translation quality assessment, verbal aspect, contrastive functional analysis

ÚVODEM

Aktuální verze paralelního korpusu *InterCorp*, součásti Českého národního korpusu, obsahuje více než 1,7 miliardy slov ze čtyřiceti jazyků (Rosen – Vavřín – Zasina 2020), a představuje tedy bohatý zdroj materiálu v kontrastivním i translatologickém výzkumu. Následující příspěvek se zamýšlí nad netradičním využitím *InterCorpu* nikoli pro potřeby translatologické analýzy, ale jako překladatelského nástroje v situaci, kdy je překladateli zadán převod textu do nemateřského jazyka. Jelikož se z pozice nerodilého mluvčího jedná o úkol, který translatologie obecně označuje za riskantní – neboť jazykové kompetence a možnosti dosáhnout funkční ekvivalence zde narážejí na nevyhnutelné limity (více např. Duběda – Mráček – Obržálková 2018) –, nabízí se jako jedna z cest práce s autentickými daty z cílového jazyka právě v paralelních textech.

Překladatelské zadání, k němuž se vztahuje následující přehled, má specifický charakter, neboť namísto koherentního textu jsou zde cílem překladu slovníková hesla s příkladovými větami v češtině a angličtině, jež přibližují nerodilým mluvčím kategorii českého vidu ve *Slovníku vidových prefixů* (Horáková – Kopečková – Nováková – Poláchová 2021).¹⁾ Výsledek překladu tudíž není prototypickým cílovým textem, ale produktem v podobě textu paralelního, v němž příjemce (uživatel slovníku) interpretuje významy obsažené v jednom jazyce (češtině) prostřednictvím jazyka druhého (angličtiny). Tzv. *skopos* neboli účel překladu (viz např. Nord 2007; Vermeer 2012), který tradičně podmiňuje žánrové nebo stylistické konvence a normy cílové kultury, je zde ovlivněný lingvodidaktickými aspekty – osvojováním gramaticky cizího jazyka – a snahou ukotvit příkladové věty v komunikačních situacích, se kterými se uživatelé češtiny jako cizího jazyka běžně setkávají a které jsou pro ně srozumitelné.

1 VID V ČEŠTINĚ PRO CIZINCE

Téma slovesného vidu se ve výuce češtiny jako cizího jazyka netěší velké oblibě; teoretické studie opakovaně poukazují na problémy, kterým v této oblasti gramatiky čelí studenti, i na rezignovaný postoj některých lektorů, že nerodilý mluvčí si nikdy nedokáže vid plně osvojit (srov. Hrdlička 2010: 111; Poláchová 2021). Za hlavní příčiny „demonizace“ českého vidu lze považovat jednak jeho komplexní lexikálně-gramatickou povahu, která je do velké míry jazykově specifická, jednak skutečnost, že v učebnicích češtiny pro cizince je výklad této problematiky většinou velmi stručný, neucelený a zjednodušený na představení základních vidových dvojic, takže odpovědnost za přehlednou a srozumitelnou prezentaci spočívá na bedrech konkrétního lektora (Holá 2010; přehled používaných prezentačních metod viz Poláchová 2021: 19–22).

1 Publikace vznikla za podpory MŠMT, grant IGA_FF_2019_013 „Bohemistika – výzvy a otázky současné humanitní vědy“.

Nerodilí mluvčí zpravidla chápou principy fungování slovesného vidu i privativní opozici imperfektiva a perfektiva u vidových párů typu *psát-napsat*, ale potýkají se s celou řadou interlingválních rozdílů. Slované sice kategorii vidu většinou znají, ale aplikace gramatických pravidel z jejich mateřštin vede k nežádoucím interferencím, zatímco neslovanští mluvčí obtížně hledají v gramatice prvního jazyka paralelní jevy (Poláchová 2021: 14) – např. anglické „perfektivní“ tvary (perfective aspect) neodpovídají vždy českým dokonavým slovesům.

Kromě pseudoekvivalentní (Gast 2012) povahy vidovosti napříč jazyky komplikuje porozumění českému vidu také vysoká míra morfologické a sémantické variability.²⁾ Jeden prefix může vyjadřovat různé významy, např. *za-* odkazuje na ukončený děj o krátkém trvání (*zapískat*) i déletrvající (*zatancovat si*; Veselý 2014: 71–72), a někdy dokonce zprostředkovává informaci o pozitivním hodnocení ze strany mluvčího (*To jsem si dneska zaplavali!*; Štícha a kol. 2013: 242). Jindy naopak různé prefixy zachycují pouze drobné odchylky v pojetí děje, které mohou být pro nerodilé mluvčí téměř nepostřehnutelné – např. *vychladit* a *zchladit* vyjadřují výsledek téhož děje, lišícího se ovšem délkou a intenzitou (*těsto nechejte vychladit v lednici* vs. *popáleninu je třeba rychle zchladit*) –, nebo mají různou stylovou platnost a kolokabilitu (neutrální *vyjednat*, příznakové *sjednat*, *ujednat*). Perfektiva se navíc tvoří nejen prefixací, ale také sufixací (*chyt-a-t* – *chyt-i-t*), popř. změnou kořene (*brát* – *vzít*), a přítomnost prefixu naopak nemusí být znakem dokonavosti, neboť od perfektiv se dále tvoří sekundární imperfektiva typu *přepsat* – *přepisovat*. V neposlední řadě se pak nerodilí mluvčí setkávají se slovesy obouvidovými (a to hned u základ-

2 V gramatických popisech češtiny nepanuje všeobecný konsenzus, zda má vid funkci čistě gramatickou, nebo nese i význam lexikální. Akademická *Mluvnice češtiny 2* (Komárek – Kořenský – Petr 1986) ve shodě se studiemi Kopečného (1962) nebo Poldaufa (1954, 1964) považuje vid za hraniční jev na pomezí morfologického a lexikálního jazykového plánu, což mimo jiné souvisí s pojetím vidových prefixů jako součástí slovtvorby, tj. nikoli flexe, ale lexika (Ševčíková – Panevová 2018: 80–81; Bednaříková 2009). Zatímco některé prefixy (*na-psat*) zůstávají sémanticky prázdné a vyjadřují pouze (ne)ukončenost, (ne)ohraničenost děje apod., jiné jsou nositeli konkrétních sémantických komponentů, například směrovosti u *přít-blížít se* (Nübler – Biskup – Kresin 2017). Jelikož odlišování čistě gramatické a tzv. modifikační funkce prefixů vyžaduje hlubší teoretické znalosti, *Slovník vidových dvojic* mezi nimi nerozlišuje.

ního výrazu pro konverzaci na úrovni A1, *jmenovat [se]* i nepárovými (*sedět, vidět, vypadat*; Komárek – Kořenský – Petr 1986; Nübler – Biskup – Kresin 2017; Ševčíková – Panevová 2018).

Výuka vidu v češtině pro cizince využívá různé strategie (viz Poláchová 2021). Začátečníci se zpravidla nejdřív seznamují s imperfektivy a perfektivní tvary si osvojují v konkrétních vazbách a kolokacích, spjatých s autentickými komunikačními situacemi (*Zaplatím. Sejdeme se v...*) (Holá 2010). Pokročilí uživatelé se učí porovnávat prefigované tvary s imperfektivy a pro bližší pochopení dokonavosti/nedokonavosti často využívají tzv. signální slova, tj. příslovce, spojky nebo fázová slovesa, která označují délku trvání, změnu stavu, finalitu, obvyklost apod. (Kořánová 2014) K doporučeným metodám patří kromě zohledňování role mateřštiny (Slované vs. Neslované) také onomaziologický přístup, kdy se mluvčí snaží pro dějový koncept, který mají na mysli, najít konkrétní slovesný lexém (Kořánová 2014).

Slovník vidových dvojic využívá praktické aplikace kontrastivně lingvistického přístupu, tedy funkčního srovnání češtiny s mediačním jazykem angličtinou. Obsahuje celkem 400 imperfektiv vybraných z nejčastěji používaných učebnic češtiny pro cizince⁽³⁾ podle referenčního rámce CEFR tak, aby odpovídala úrovním A1–B2, a ta doplňuje nejfrekventovanějšími perfektivními protějšky. Každý slovesný tvar doprovází příkladová věta, která jednak demonstruje možný kontext pro idiomatické použití slovesa, jednak umožňuje interpretovat různé funkce perfektivního prefixu – ukončenost děje, časový průběh, orientaci nebo výsledek děje, jeho intenzitu, vznik/zánik apod. Příkladové věty v základu vycházejí z materiálů, které ve vlastní výuce používají autorky slovníku (viz např. příklady [1a–2b]), avšak ne vždy bylo možné převést příklad do cílového jazyka tak, aby zůstala zachována autentičnost výpovědi a zároveň se jasně projevila gramatická a sémantická specifika perfektiva. Právě v těchto případech sloužil za zdroj jazykových dat paralelní korpus *InterCorp*, jehož „výťažnost“ pro potřeby tzv. funkčního překladu ilustrují komentáře níže.

3 Česky krok za krokem L. Holé (2009, 2016) a Čeština pro cizince M. Kestřánkové (2011, 2013, 2017).

2 SLOVNÍK VIDOVÝCH DVOJIC: PŘEKLADATELSKÝ ZÁMĚR A METODY

Slovník vidových dvojic v podobě paralelního textu (či lépe mikrotextových struktur okolo každého slovesného tvaru) je průsečíkem několika překladatelských metod, které vycházejí z účelu publikace, tj. stručné a výstižné demonstrace českých imperfektiv a jejich perfektivních protějšků na pozadí angličtiny. V moderní translatoologii se úspěšnost překladatelských metod a strategií aplikovaných na výchozí text – neboli kvalita a adekvátnost cílového textu – poměřuje principy funkční ekvivalence. Její všeobecná charakteristika prostupuje celou historií překladu v podobě obecně známých výroků, že „překládáme smysl za smysl, nikoli slovo za slovo“ a „překlad by se měl číst jako originál“ (srov. např. Levý 1996, 2013; Munday 2008), ovšem objektivnější podobu jí dodaly až translatoologické teorie vycházející z lingvistických disciplín – mezi prvními E. Nida (1964) a jeho pojetí tzv. dynamické ekvivalence, která zohledňuje systém a normy cílového jazyka, konvence cílové kultury a očekávání příjemců cílového textu. S rozvojem funkční jazykovědy se požadavek na „přirozenost“ překladu dále specifikuje s ohledem na vně-textové parametry: styl, žánr nebo textový útvar, typ média a komunikačního kanálu, vztah mezi účastníky komunikace, situační kontext apod. (podrobněji např. House 2001; Munday 2008; Malmkjær – Windle 2011; Baker 2018).

Systémové rozdíly mezi výchozím a cílovým jazykem překlad vyrovnává pomocí překladatelských posunů – změn v rovině gramatické, lexikální, popř. pragmatické, které umožňují formálními prostředky cílového jazyka vyjádřit totožnou funkci, jakou nese výchozí text (Chesterman 2016). Volba a použití překladatelského posunu se opět řídí účelem překladu a překladatelským záměrem; např. u překladu vlastních jmen lze volit mezi posunem „nulovým“, je-li cílem překladu vyvolat zcizovací efekt a poukázat na kulturní specifika výchozí kultury, nebo naopak jejich adaptací (morfologickou v podobě přechylování či náhradou domácím jménem) na kulturu cílovou.

Slovník vidových dvojic se z hlediska ekvivalence ocitá na křižovatce překladatelských paradoxů: Zaprvé prezentuje mluvnickou kategorii, a měl by tudíž usilovat o maximum *gramatické* ekvivalence vyjádřené obdobnými

formálními prostředky, tj. anglickým aspektem; zadruhé ve formátu slovníkového hesla řadí imperfektiva a perfektiva jako izolované lexémy, jež by se měly v cílovém jazyce ideálně zrcadlit také jako samostatné *lexikální* jednotky; zatřetí nicméně zapojuje vid do kontextu modelových výpovědí, které patří k různým typům komunikátů, obsahují různé varianty rejstříků a stylů, vytvářejí pro sloveso unikátní kontext a zároveň musí být srozumitelné v rozsahu jedné věty. Překladatel proto neustále zvažuje hranici, po kterou lze mezi češtinou a angličtinou udržet ekvivalenci formální (gramaticko-lexikální), a kdy musí vid projít překladatelským posunem, aby cílový text dostál funkčním požadavkům na idiomaticnost a autenticitu sdělení.

(1a) skládat_{IPF} → to compose

Mozart skládal Dona Giovanniho měsíc. • Mozart was composing Don Giovanni four weeks.

(1b) složit_{PF} → to compose

Kdo složil tuto operu? • Who composed this opera?

(2a) číst (si)_{IPF} → to read

Rád čtu horory. • I like reading horrors.

(2b) dočíst (si)_{PF} → to finish reading

Zítřka už musím dočíst tu knihu, jsem zvědavá, jak ten příběh skončí. • I hope I'll finish this book tomorrow, I am curious about the ending.

Příklady (1a, b) ilustrují situaci, kdy nelze rozdíl mezi českým imperfektivem a perfektivem vyjádřit lexikálně. Odlišná funkce obou tvarů se projevuje až v rovině morfosyntaktické, kdy tzv. průběhový tvar („progressive aspect“ *was composing* [1a]) vyjadřuje neukončenost a neohrazenost děje, zdůrazněnou navíc adverbialem *four weeks*, zatímco tvar minulého času prostého („past simple“ *composed* [1b]) ukončení děje v minulosti a rezultativnost. Gramatický posun se uplatňuje také v příkladu (2a), kde je lexikální ekvivalent *reading* nefinitním slovesem a trvalost děje musí být vyvozena ze stavového slovesa

like. U příkladu (2b) je patrné, že heslovitý ekvivalent *to finish reading*, který dokončenost děje komunikuje pomocí fázového slovesa *finish*, nekoresponduje s příkladovou větou, protože zachování všech lexémů (*finish reading this book*) je v cílovém jazyce sémanticky a pragmaticky nadbytečné. Před požadavkem na kohezi textu je tak upřednostněna snaha vysvětlit funkci perfektiva především v kontextu ucelené výpovědi, nikoli jen na úrovni izolované jednotky.

3 INTERCORP V PŘEKLADU: EKVIVALENCE A ADEKVÁTNOST

Hledání kompromisů mezi gramatickou, lexikální a funkční ekvivalencí je i náplní práce s paralelním korpusem jako překladatelským nástrojem. Pro potřeby zde uváděného překladatelského zadání lze korpus v zásadě využít dvěma způsoby: (a) pro vyhledání a následnou citaci příkladové věty, (b) pro nalezení ekvivalentu, který není obsažen v překladovém slovníku, popř. mezi více slovníkovými ekvivalenty nelze bezprostředně zvolit jeden adekvátní. Oba způsoby se vzájemně prolínají a doplňují.

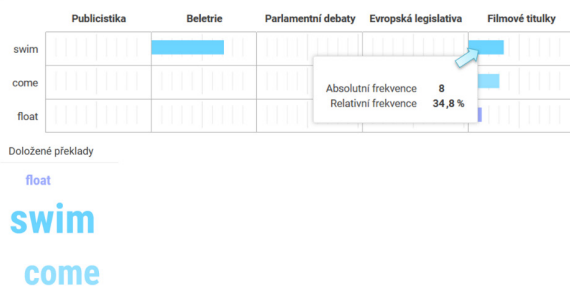
Ke korpusu *InterCorp* je možné přistupovat ze tří rozhraní. Databáze překladových ekvivalentů *Treq*, v níž lze vyhledávat data mezi dvěma jazyky podle lemmatu, jako víceslovné jednotky nebo pomocí regulárních výrazů, poskytuje „slovníkový“ překlad v podobě tabulky s absolutní frekvencí a procentuálním zastoupením jednotlivých ekvivalentů na úrovni lemmat (Obrázek 1). Obdobně funguje aplikace *Slovo v kostce*, která kromě nabídky lexikálních ekvivalentů zobrazuje frekvenci lemmat v jednotlivých typech textu (Obrázek 2). Pro některé dotazy je k dispozici také ukázka konkrétních překladů v širším kontextu, ovšem náhled se negeneruje automaticky. Podrobné zobrazení dvou (či více) jazykových verzí včetně metadat, zahrnujících informace o typu textu, autorovi, roku vydání apod., nabízí rozhraní *KonText* (Obrázek 3). Parametry vyhledávání lze nastavit podle zvolených atributů (lemma, slovní tvar, fráze) a eventuálně dále omezit na konkrétní dokumenty, žánry, autory nebo – jsou-li metadata k dispozici – podle směru překladu. Typ dotazu, který specifikuje výchozí a cílový jazyk porovnávaných textů (např. originál v češtině, překlad do angličtiny), je vhodný pro specifitější hodnocení kvality překladu, jež sleduje např. autorský styl, nicméně

v korpusové lingvistice se za ekvivalentní považuje jakákoli dvojice jazykových struktur, jelikož se předpokládá, že texty zařazené do korpusu jsou už ze své podstaty reprezentativní stylové útvary a jejich adekvátní překlady, které plní totožnou komunikační funkci (Gast – Levshina 2014).

▲ Frekvence ▼	▲ Procenta ▼	▲ Čeština ▼	▲ Angličtina ▼
13	43.3	příplavat	swim
8	26.7	příplavat	come
3	10.0	příplavat	float
1	3.3	příplavat	term
1	3.3	příplavat	rescue
1	3.3	příplavat	treasure
1	3.3	příplavat	tethered
1	3.3	příplavat	swimming
1	3.3	příplavat	Australia
30			

Obrázek 1. Ekvivalenty lemmatu *příplavat* v rozhraní *Treq* (kolekce 6, čeština > angličtina, [lemma="příplavat.*"])

Příklad v různých typech textu



Obrázek 2. Ekvivalenty lemmatu *příplavat* v rozhraní *Slovo v kostce*

Výhoda *KonTextu* spočívá v možnosti analyzovat výsledek dotazu v bezprostředním i širším textovém okolí, nalezené konkordance dále filtrovat nebo v obou jazycích ověřovat jejich kolokabilitu, což má využití právě při hodnocení idiomatičnosti v nemateřském jazyce. Nevýhodou je naopak nutnost procházet konkordance v „cílovém“ jazyce manuálně a ekvivalenty selektovat. Proto se jako první krok nabízí právě generovat souhrnnou tabulku v rozhraní *Treq* a z té přistupovat k jednotlivým konkordancím.

Výskytů: 63 i.p.m.: 0,24 (vztaženo k celému korpusu) ARF: 31,17 Výsledek je promíchán		1 / 3	
Vyber řádků: základní		InterCorp v13 - Czech	
<input type="checkbox"/>	Colloidi-Pinokiova_dobr	" Do moře kousek odsud příplaval žralok veliký jako hora . "	InterCorp v13 - English <input checked="" type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>	_SUBTTILES	Nech je příplavat blíž .	" A Shark as big as a mountain has been seen near the shore . "
<input type="checkbox"/>	Kesey-Vyhodme_ho_z_kol	Víděl jsem , jak nabobtnala a začala se , příplavala mi před oči , vylazovala se - tvrdla .	Let them get closer .
<input type="checkbox"/>	Le_Golf-Europa	A však svať Benedikt ponoří kosiště do studny a kosa zakratko vylezla ze skály a příplavala ke kosišti . "	I saw it swell and clench shut , flow in front of my eyes , become smooth—hard .
<input type="checkbox"/>	_SUBTTILES	Příplaval muž , ne tvůj manžel , ale černoš , co jsi s ním tancovala	But St Benedict put the handle of the scythe into the hollow of a spring , and soon the blade , emerging from the rock , came up to the handle . '
<input type="checkbox"/>	_SUBTTILES	Ona skočí ze skal a příplave k lodi ... aby spolu odjeli .	Then a man was swimming towards us . Not your husband ... but the black man with whom you were dancing .
<input type="checkbox"/>	_SUBTTILES		So he told Arturo that he 'd have to ship off , which he did , but he told Catarina he 'd be back for her and when he came back , he 'd signal with three long blasts so she could dive off the rocks and swim to the boat , and they 'd be on their way .

Obrázek 3. Ekvivalenty lemmatu *příplavat* v rozhraní KonText
(InterCorp v13 Czech > English [lemma= "příplavat.*"])

3. 1 ŠKÁLY ADEKVÁTNOSTI PŘEKLADU: PŘIPLAVAT

Překladové slovníky (Fronek 2013; Lingea) udávají jako ekvivalenty perfektiva *příplavat* slovesa *swim*, *swim up* a frázi *be brought by water*. Výsledek dotazu na lemma [“příplavat.*”] v rozhraní *Treq* (Obrázek 1) je o poznání variabilnější, ovšem už na první pohled jsou ne všechny nabízené ekvivalenty, zejména ty s nízkou frekvencí, vyhovující:

(3) CS *příplavat* > EN *Australia*

Odkud vlastně příplaval? Možná až z Austrálie. • it comes from Australia. - Why [SUBTITLES]

(4) CS *příplavat* > EN *treasure*

[„Když budou státy potřebovat peníze, vezmou si je z důchodů a mezd, ne z velkého jmění.] To je veřejné tajemství, které příplavalo v láhvi na ostrovy pokladů. • [“If States need money, they will get it from pensions and wages, without touching the very wealthy,” he explains.] But on these treasure islands, that is an open secret. [PRESESEUROPE_2013]

Neadekvátnost příkladu (3) vyplývá z chybného zarovnání konkordance a tagování jednotlivých pozic. Absence lexému, který by odpovídal slovesu *příplavat* v příkladu (4), je dána sémantickým posunem mezi oběma textovými verzemi náležejícími k žurnalistickému stylu (komentář „Milionová tajemství na ostrovech pokladů“ ze španělského tisku); česká verze je o poznání obraznější a na rozdíl od verze anglické amplifikuje sdělení o představu vzkazu v lahvi, kterou pomyslné moře (zde veřejných financí) vyplavilo na břeh. Tento pragmatický posun není v korpusu nijak formálně zachycen, a věta se navíc bez kontextu vyjadřuje k úzce vymezenému tématu, pro které nepředpokládáme u studia češtiny jako cizího jazyka primární využití.

(5) CS *příplavat* > EN *float*

(5a) Kde se to tu vzalo? - Příplavalo to. • Where'd this come from? - It was floating by. [SUBTITLES]

- (5b) Připlavalo to dolů proudem. • It's floated down from upstream.
[SUBTITLES]
- (5c) Možná to... připlavalo spodem. • Maybe it . . . floated underneath.
[SUBTITLES]

O poznání slibněji se jeví slovesný ekvivalent *to float* (5a–c), který minimálně v rovině slovního druhu splňuje podmínky lexikální ekvivalence a je součástí optimálně dlouhých vět rejstříku filmových postav, který imituje běžné mluvené dialogy. Z podrobnější analýzy nicméně vyplývá, že při zpětném překladu lze *float* chápat také jako imperfektivum *plout*, knižní *plovat* nebo sémanticky širší *být nadnášen* (nejen vodou, ale i vzduchem), což může být pro uživatele slovníku matoucí. Z kompletní konkordance je pak patrné, že význam [DOSAZENÍ CÍLE], vyjadřovaný v češtině prefixací, se v angličtině konstruuje analyticky pomocí předložky *by* (5a) a adverbii *down*, *underneath* (5b, 5c), tudíž jednosložkové *float* není lexikálně ani gramaticky kompletní. Další nevýhodou je z hlediska záměrů slovníku distribuce sémantických rolí: ve všech uváděných větách se podmět ztotožňuje s pasivní entitou ovlivňovanou dějem (*patiens*), zatímco nerodilí mluvčí se pravděpodobně dříve setkají s pojetím plavce aktivního jako ve větě „připlaval jsem ke břehu“. Největší vliv má pak na absenci funkční ekvivalence nedostatek kontextu, zprostředkovaného pouze anaforicky zájmenem *to*.

- (6) CS *připlavav* > EN *come*
- (6a) Ale Marie ke mně připlavala a ve vodě se na mě tiskla. • then Marie came up and hugged me in the water, and pressed her mouth to mine.
[Camus-Cizinec]
- (6b) Ale taky jsem tě pustil na lov, když připlaval ten žralok. • And I let you go out there where that shark came. [Hemingway-OstrovUpr_p]
- (6c) Zkus to znova. Crusoe! Připlav! • Try again. Crusoe! Come!
[SUBTITLES]
- (6d) To je ale překvapení. Připlavala jste z Ameriky? • Really quite a surprise. Have you just come from America? [SUBTITLES]

- (6e) dole, na dně oceánu. Odtud jsem příplavala • at the bottom of the sea.
That's where I came swimming up from [SUBTITLES]

Sloveso *come* tvoří v *Trequ* celou čtvrtinu nabízených ekvivalentů a většina z nich (6a–6e) opět vyhovuje délkou vět, žánrově i použitým rejstříkem. Zásadní problém však vyplývá z polysémního charakteru lexému *come*, který zahrnuje významové složky jak pro pohyb po vodě, tak po souši; sémantický komponent [VODA] je v anglických příkladech patrný teprve díky kotextu – explicitaci „ve vodě“ u *she came up in the water* (6a) a spojitosti s vodním živočichem u *that shark came* (6b) –, případně není v limitech konkordance dán vůbec (6c). Nedostatek situačního kontextu ovlivňuje i příklad (6d), neboť *come* je tu možné chápat také jako *přijet*, *přiletět*; otázkou zůstává výběr slovesa *příplavala jste* v češtině jako takového, protože nejde-li o úmyslné expresivní zabarvení, nabízí se zde spíš sloveso *příplout*.

Příklad (6a) obsahuje gramatický posun, kdy je význam českého prefixu *při-* zachycen podobně jako u (5a–5c) volným morfémem (ten nicméně zůstává implicitní, a frázové sloveso *come up* lze tak rovněž chápat jako „pohyb vzhůru“, tj. perfektivum *vyplavat*). Strukturně i sémanticky je nejkomplikovanější posun v příkladu (6e), kde korpusem určený ekvivalent *came* sice tvoří syntaktické jádro věty, ale význam „příplavání“ (či možná opět lépe „vyplavání“) je dán adverbialním *swimming up*. Chybějící kontext a sémantická vágnost tedy pro dané překladatelské zadání ekvivalent *come (up)* vylučují.

- (7) CS *příplavat* > EN *swim*
- (7a) Nancy a Colin příplavali zpátky. • Nancy and Colin swam back.
[Francis-Drahy_cas]
- (7b) Příplaval muž, ne tvůj manžel, ale černocho, co jsi s ním tancovala. • Then a man was swimming towards us. Not your husband
[SUBTITLES]
- (7c) Ona skočí ze skal a příplave k lodi. • she could dive off the rocks and swim to the boat [SUBTITLES]

Analytický charakter ekvivalentů pro české perfektivum, zmíněný u příkladu (5) a (6), se projevuje také v příkladu (7a–7c); spojení slovesa s adverbii a předložkovými skupinami je ovšem v těchto případech syntakticky volné a na rozdíl od frázových/předložkových sloves netvoří frazémy s idiomatickým významem. Bez širšího kontextu mohou proto ekvivalenty při zpětném překladu vyjadřovat jak perfektivní *doplavat*, tak imperfektivní *plavat* (7a), přičemž nedokonavost a trvání děje implikuje také gramatická struktura tzv. průběhového aspektu („progressive aspect“ *was swimming* [7b]). Statisticky je pozoruhodné, že *Treq* mezi ekvivalenty počítá znovu i větu z příkladu (6e), tentokrát s tagovaným slovním tvarem *swimming*.

(7d) Pak k ní připlavala malá žabka s očkami zářícíma jako drahokamy a v zeleném skvrnitěm pláštíku. • Then a little Frog, with bright jewelled eyes, and a green mottled coat, swam up to him. [wilde-stastny_princ]

(7e) A pak k Princovi připlavala malá žabka. • Then a little Frog swam up to the Prince.

Hledání kompromisu mezi délkou příkladu, dostatečným ukotvením v kontextu, žánrem a snahou maximálně odlišit perfektivum od imperfektiva v lexikálně-gramatické rovině nakonec ve slovníku vyústil ve volbu beletristické ukázky (7d). Fikční texty jsou pro nerodilé mluvčí jedním ze zdrojů nové slovní zásoby a výběr anglosaského autora (Oscar Wilde) tvoří alespoň částečné pojitko v interkulturních odlišnostech. Do ukázkové věty (7e) pro slovník byl příklad zkrácen a doplněn o explicitní referenci ke jménu hlavní postavy.

3.2 ADEKVÁTNOST PŘEKLADU A TYPOLOGIE TEXTU

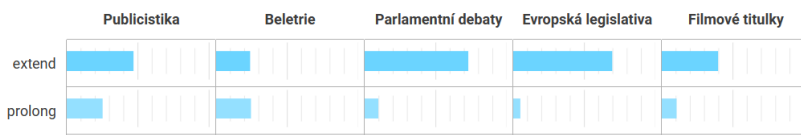
Jak zmiňuje kap. 3.1, jedním z kritérií pro výběr ekvivalentu z paralelního korpusu je typ textu. Filmové titulky (kolekce Subtitles) se obsahem i formou přibližují běžným dialogům prostě sdělovacího stylu, avšak pro účely slovníku neposkytuje promluva jedné postavy většinou dostatečný kontext (8a), případně může nést neadekvátní expresivní konotace (8b); jelikož kolekce

pochází převážně z databáze amatérských titulků opensubtitles.org, kolísá i věcná správnost nebo stylistická kvalita jednotlivých překladatelských řešení. U beletrie lze očekávat širokou slovní zásobu, která pokryje různé perfektní tvary, a solidní kvalitu překladu, ale jejich použití komplikuje délka konkordancí a nutnost znát makrostrukturu celého textu (8c):

- (8a) Bohatnou z toho, že vyštvou lidi, co sem patří. • These guys get rich evicting the real people who live here. [SUBTITLES]
- (8b) Není možné, abych seděl na zadku a on bohatnul. • There's no way I'm gonna bust my ass while he gets rich. [SUBTITLES]
- (8c) Nálada se jim postupně zlepšila, když kráčeli kolem pláže v Malibu a pozorovali milionáře v elegantních chatrčích, jak bedlivě sledují jeden druhého, jak kdo bohatne. • Their mood gradually lifted as they walked along the beach in Malibu and watched all the millionaires in their chic shanty huts carefully keeping an eye on each other to check how rich they were each getting. [adams-sbohem_a_dik]

Část kolekcí *InterCorpu* tvoří také administrativní texty Evropské unie obsahující různé typy úředních dokumentů (Acquis communautaire) a zápisy Evropského parlamentu. Pro ekvivalenty perfektní *prodloužit* se jedná o nejpočetnější textový typ (Obrázek 4): anglické *extend* má absolutní frekvenci kolem 1 400 výskytů (244 pro parlamentní debaty, 1 173 pro ostatní dokumenty):

Příklad v různých typech textu



Obrázek 4. Ekvivalenty lemmatu *prodloužit* v rozhraní *Slovo v kostce*

Navzdory tomu, že uvedený typ textu je kvantitativně nejreprezentativnější, pro potřeby slovníku je téměř nevyužitelný, neboť jeho stylistické parametry se s předpokládaným diskurzem nerodilých mluvčích češtiny zcela míjejí:

- (9) Podle čl. 95 odst. 6 třetího pododstavce Smlouvy se období uvedené v prvním pododstavci uvedeného článku pro schválení nebo zamítnutí vnitrostátních předpisů o kadmii v hnojivech oznámených Českou republikou dne 1. prosince 2005 podle čl. 95 odst. 4 prodlužuje do 6. prosince 2006. • Pursuant Article 95(6), third subparagraph, of the Treaty, the period referred to in the first subparagraph of the said Article to approve or reject the national provisions on cadmium in fertilisers notified by the Czech Republic on 1 December 2005 pursuant to Article 95(4) is extended until 6 December 2006. [_ACQUIS]

V případě imperfektiva *prodlužovat* (*se, si*) a perfektivního protějšku *prodloužit* (*se, si*) pak korpus podobně jako překladové slovníky nabízí jako nejčastější ekvivalenty tytéž slovesné tvary, tj. *extend* a *prolong*. Na rozdíl od stručných hesel překladových slovníků ale přináší (podobně jako online výkladové slovníky angličtiny) možnost ověřit si kolokabilitu vybraného lemmatu – např. „prodloužení pobytu/víza/lhůty“ je nejčastěji kompatibilní s ekvivalentem *extend*, nikoli **prolong*.

Cílový text použitý ve slovníku se ve výsledku neobejde bez překladatelských posunů – opakovaný děj a neaktuální čas vyjadřuje anglickým prostým přezentem (*extends*) a explicituje je adverbialním doplněním *každý rok* (10a), ohraničenost budoucího děje je implikovaná časovou dimenzí „dočasného pobytu“ (10b):

- (10a) Prodlužuje si každý rok vízum kvůli práci. • He extends his visa every year because of job.
 (10b) Prodloužíte si ještě pobyt na horách? • Are you going to prolong your stay in the mountains?

4 INTERCORP: PŘEKLADATELSKÝ NÁSTROJ (?)

K nesporným výhodám korpusu *InterCorp* jako překladatelského nástroje patří jeho kvantitativní i kvalitativní reprezentativnost, tedy objem textů a jejich stylová a žánrová rozmanitost. Díky různorodosti korpusových aplikací je možné doplňovat lexikální ekvivalenty z překladových slovníků (*Treq*), získat základní statistický přehled o distribuci ekvivalentů například textovými typy (*Slovo v kostce*), stejně jako definovat syntaktické i sémantické okolí každého ekvivalentu v paralelně zarovnaných konkordancích (*KonText*). Funkční srovnávání dvou či více jazykových verzí je přínosné zejména pro směr překladu do nemateřského jazyka, neboť může překladatele vhodně navést k ekvivalentům, které nemá zažité v aktivní slovní zásobě, a zároveň poskytnout prostor pro posouzení jejich kolokability nebo stylistické platnosti v odlišných typech komunikátů.

Paralelní korpus nicméně nelze zaměňovat za „automatický překladač“ nebo IT překladovou paměť. Podrobnější třídění výsledků, tj. upřesnění kolokací, omezení na zvolené dokumenty nebo typy textu (a v případě rozhraní *KonText* i samotné zadávání pokročilejších dotazů), vyžaduje osvojit si základy práce s korpusem, a především trpělivost ze strany překladatele. Přestože frekvenční přehledy v *Trequ* nebo *Slovu v kostce* poskytují základní představu o pravděpodobných ekvivalentech (Obrázek 1, 2), neobejde se konečný výběr protějšku bez jeho posouzení v kontextu celé konkordance (Obrázek 3). Právě kvalitativní hodnocení ekvivalence může být zejména u početnějších lemmat pro tempo překladatelské práce neefektivní.

Při tvorbě *Slovníku vidových dvojic* se *InterCorp* osvědčil zejména ve fázi vyhledávání ekvivalentu, ovšem méně už pro použití konkrétní nalezené věty; nejčastějšími důvody byla délka konkordance, a ještě více její sémanticko-pragmatická závislost na vnitro- i vnětextovém kontextu. Nalezené protějšky českých sloves proto autorky ověřovaly ve výkladových slovnících angličtiny (např. *Oxford Advanced Learners' Dictionary*, *Longman Dictionary*), které samy cílí na nerodilé uživatele jazyka a významy jednotlivých lexémů vysvětlují ve stručných a přehledných větách, jež při zpětném překladu do češtiny plně odpovídaly potřebám *Slovníku*.

Zmiňovaná negativa nicméně ukazují, že navzdory pokročilosti nástrojů pro počítačem podporovaný překlad (v nejširším slova smyslu) zůstává pilířem adekvátního překladu pečlivé zvážení všech jazykových i mimojazykových parametrů výchozího a cílového textu, a to i v případě překladu „malých“ jazykových jednotek z gramatického lingvistického plánu.

Mgr. Eva Nováková

Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Pardubice
Studentská 95, 532 10 Pardubice
eva.novakova@upce.cz

LITERATURA

BAKER, Mona

2018 *In Other Words: A Coursebook on Translation*; 3. vyd. (London/New York: Routledge)

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena

2009 *Slovo a jeho konverze* (Olomouc: Univerzita Palackého)

DUBĚDA, Tomáš – MRÁČEK, David – OBRDRŽÁLKOVÁ, Vanda

2018 *Překlad do nemateřského jazyka. Fakta, otázky, perspektivy* (Praha: Karolinum)

FRONEK, Josef

2013 *Velký česko-anglický slovník*; 3. vyd. (Voznice: Leda)

GAST, Volker

2012. „Contrastive Linguistics: Theories and Methods [draft]“; in *Research Gate* [online], <https://www.researchgate.net/profile/Volker-Gast> [přístup 20. 2. 2021]

GAST, Volker – LEVSHINA, Natalia

2014 “Motivating W(h)-Clefts in English and German: A Hypothesis-Driven Parallel Corpus Study”; in Anna Maria de Cesare (ed.): *Frequency, Forms and Functions of Cleft Constructions in Romance and Germanic* (Berlin: De Gruyter), s. 377–414

HOLÁ, Lída

2010 „K metodice výuky vidu“; in *Czech Step by Step* [online], <https://www.czechstepbystep.cz/k-metodice-vyuky-vidu-lida-hola> [přístup 3. 2. 2021]

HORÁKOVÁ, Jitka – KOPEČKOVÁ, Michaela – NOVÁKOVÁ, Eva – POLÁCHOVÁ, Pavla

2021 *Slovník českých vidových dvojic pro cizince* (Olomouc: Univerzita Palackého)

HOUSE, Juliane

2001 *Translation* (Oxford: Oxford University Press)

HRDLIČKA, Milan

2010 *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku* (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni)

CHESTERMAN, Andrew

2016 *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*;
upr. vyd. (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins)

KOMÁREK, Miroslav – KOŘENSKÝ, Jan – PETR, Jan

1986 *Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví* (Praha: Academia)

KOPEČNÝ, František

1962 *Slovesný vid v češtině* (Praha: ČSAV)

KOŘÁNOVÁ, Ilona

2011 „Vid pro nevidomé aneb teorie signálních slov“; in Jiří Hasil a Milan
Hrdlička (eds.): *Psáno do oblak: sborník k nedožitým sedmdesátinám*
prof. Jana Kuklíka (Praha: Karolinum), s. 327–333

2014 „Vyjadřování přechodu mezi dvěma stavy v češtině s ohledem na výuku
cizinců“; *Studie z aplikované lingvistiky*, č. 1, s. 83–91

LEVÝ, Jiří

1996/1957 *České teorie překladu*; 2. vyd. (Praha: Železný)

2013/1963 *Umění překladu*; 4. vyd. (Praha: Apostrof)

Lingea.CZ

Lingea, <https://slovníky.lingea.cz> [přístup 30. 4. 2021]

MALMKJÆR, Kirsten – WINDLE, Kevin (ed.)

2011 *The Oxford Handbook of Translation Studies* (Oxford: Oxford University
Press)

MUNDAY, Jeremy

2008 *Introducing Translation Studies. Theories and applications*; 2. vyd.
(Londýn/New York: Routledge)

NIDA, Eugene.

1964 *Toward a Science of Translating* (Leiden: E. J. Brill)

NORD, Christiane

2007 *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Ex-
plained* (Manchester/Kinderhook: St Jerome Publishing)

- NÜBLER, Norbert – BISKUP, Petr – KRESIN, Susan
2017 „Vid“; in *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online],
<https://www.czechency.org/slovník/VID> [přístup 10. 3. 2021]
- POLÁCHOVÁ, Pavla
2021 „Teorie vidu a jeho výuka v češtině pro cizince“; in Jitka Horáková –
Michaela Kopečková – Eva Nováková – Pavla Poláchová, *Slovník českých
vidových dvojic pro cizince* (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 12–26
- POLDAUF, Ivan
1954 „Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině“;
Slovo a slovesnost, č. 15, s. 49–65
1964 „Souhrnný pohled na vid v nové češtině“; *Slovo a slovesnost*, č. 25,
s. 46–56
- ROSEN, Alexandr – VAVŘÍN, Martin – ZASINA, Adrian
2020 Korpus *InterCorp* – čeština, verze 13 (Praha: Ústav Českého národního
korpusu, FF UK); www.korpus.cz [přístup 1. 2. 2021]
- ŠEVČÍKOVÁ, Magda – PANEVOVÁ, Jarmila
2018 „Derivation of Czech Verbs and the Category of Aspect“; *Linguistica
Copernicana*, č. 15, s. 79–93
- ŠTÍCHA, Franišek et al.
2013 *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Praha: Academia)
- VERMEER, Hans J.
2012/1970 „Skopos and Commission in Translation Theory“; in Lawrence
Venuti (ed.): *The Translation Studies Reader*, 3. vyd. (Abingdon: Routledge),
s. 191–202
- VESELÝ, Luboš
2014 *Gramatické studie 1. Příspěvky k české aspektologii* (Olomouc: Univerzi-
ta Palackého)